

Млади и стари Промешеј

(125/8)

Као што се и код највећих сликара увек враћа извесни начин цртања и извесна боја, извесни однос светлости и сенки, а код вајара извесни детаљ у моделирању, тако се код песника неки мотив провлачи кроз све дело, дело младића и дело старца. Та хотимична и нехотична враћања на једно исто, то је немир око неког великог проблема уметникова, зебња због неке заблуде, и отуда све ново и ново прилажење решавању истих тешкоћа. Јер, ни гениални људи не могу бити скроз универзални, ~~да~~ скроз од једног света, једне природе, и потпуно доследних начела. Сем духовног, општег бића, има у уметнику и лично биће, индивидуа, ~~онај~~ ~~део~~ ~~човека~~ ~~из којег~~ ~~дела~~ произлазе само врло променљиви односи према стварима у свету. Тада лични човек, то је онај трошни човек који, са једног вишег гледишта узет, мучи своје муке узалуд, јер ~~и~~ и најбоље од ~~всаког~~ доживљаја тако нечисто и случајно, да ~~се~~ је врло тешко пребацити у области вредности, области науке и уметности. Треба оно друго биће да посредује, чисти и уопштава материјал искуства, ~~и~~ отуда ~~она~~ враћања на исте творачке проблеме, она мучна артистичка селективност у једној истој области, у једној истој појединости.

Гете је и међу генијалнима један од ретких по томе што је, чим је прешао прву младост, са великим детапираношћу од личног свог бића умео да претвара своја искуства у уметност, да сву личну тековину преноси у опште и универзално. Природњак колико и песник, део природе можда још више него део човечанства, он је доживљавао и упознавао ствари истовремено и као стварности и као идеале. Његове су речи: „Што год пишем, увек је оно што сам доживео, али никад онако како сам доживео“. И заиста: ретко је који живот великог човека тако пун еротичних потреса и катастрофа, а ретко је у којој љубавној поезији ерос толико преображен у грацију и паметну тугу.

Оно што ће да постане уметност, мора изићи из личног и карактеристичног, и мора ући у неки општи ред природе, у типично и трајно. Краће речено: мора престати бити случај.

18

Gore fe sa Tocca uno marr n sa Hassana: gamboge ^{engabatje} saw uatu ce naga
gamboge one uatu te sawuk every man has his own walks sa apobas ^{Engabatje} names
~~in~~ gamboge ^{Engabatje} can gamboge large rocks rocks of gamboge
barks. Ga si no gema cypress charon kota te oquar Engabatje gamboge
Ships, naga semen rocks make gamboge of code a gamboge. Nagabakte
boulders rocks, appearance " Engabatje", gamboge smell fe green gamboge green
stone, gamboge rocks ^{no} Engabatje smell gamboge yellow gamboge
gamboge water, ~~Engabatje~~ gamboge rocks Engabatje gamboge rocks no
bermuda Engabatje, no water Engabatje gamboge rocks no
Bermuda Engabatje. Y Engabatje water Engabatje no Engabatje no
water Engabatje no Engabatje no Engabatje no Engabatje no

Verweise doch, der ist so sehn! (opre
Es kann die Spur von meinem Endentagen
Nicht zu lassen untergehen!

Verweise doch, du bist so schön! (vergessen)

само случај, па ма како интересантан, и мора постати истина. „Вео поезије из руке истине“, Гетеова је реч. Те истине је нарочито тешко срести у доживљајима чисто унутрашњим, јер је ту песник и субјект и објект, и стоји стална игра свођења објекта на субјект и субјекта на објект. Отуда је један од најстаријих, увек поново предузиманих проблема Гетеових био Гете сам. Гете са своја два бића, универзалним и личним; Гете са своје две природе, усамљеничком и друштвеном, топлом и хладном, активном и сањалацком. При чему за та два бића, или за те две природе, важи, парофразирана, ванредна реч Манционијева о једном случају у роману: да је универсално биће у Гетеу било можда још јаче него лично, а лично можда још јаче него универсално.

Кроз многа своја дела, драмска нарочито, радио је Гете Гетеа, аналитички и синтетички, с тежњом да га позна, с тежњом да га спасе. Обично би кроз две главне фигуре драме оличавао своје двојство (Фауст и Мефисто; Тасо и Антоније), а често је и у више од два лица стављао појединачне појаве и дејствовања својих двеју природе. Може се, са сасвим мало претеривања, рећи: сва лица у драми, мушка и женска, све је то Гете. Отуда су Гетеове драме лишене свега спољашње драмског; колико има акције, она је таква кроз какву ће унутрашњи доживљаји наћи израза. Нема у тим драмама хероја, нема апстрактно моралних снага. Нема драмског треска ни помпе. Гетеови пети чинови, то су стања, душевна и мирна; то је мирно отуђење вишег бића у човеку одижег.

У младости ~~својој~~, док је још било више буне него савлађивања ~~у њему~~ Гете је учинио покушај да ~~се~~ сабије ~~у једну~~ личност драме, да се кроз њу определи за надмоћ једне од две природе у себи. Ту драму је радио младић Гете кад му је било двадесет и три године, а назвао ју је *Прометеј*, по титану Прометеју. Гете је у то време врио и кувао, ~~и~~ нагонима својим, ~~и~~ идејама, и речма за уметнички израз. У многим белешкама његових савременика читамо да је млади песник у то доба чинио понекад утисак махнитог човека, а свакако био силен као природни елемент. Такав Гете је свога Прометеја замислио као титана најохолије самосвести. У таквог Прометеја се ~~увукао~~ Гете са убеђењем и осећањем: да је човек мера свега. Човекова стремљења, његова непрекидна активност нарочито, његова титанска воља: хоћу! нећу! — то је последња реч. Не постоји питање односа према силама одгоре, не по-

стоји питање хармоније са космосом. Човек радник и творац на земљи, нема да се осврће на богове.

Кроз страсну поезију те своје драмске песме Гете се ругао боговима што ништа не раде, што нема у њих правог хтења; и ружио их што не врше своје дужности према људима. Одмах у почетку драмског спева Прометеј изазива, поручује „им“, боговима, по Минерви: „Нећу! реци им; кратко и јасно: нећу!“ Та анархијистичка самосвест долази до још жешћег израза у поznатим редовима из оде *Прометеј*; ~~део недовршене драме~~. То су речи потпуног бунтовништва према боговима укупно, и појединачно према Зевсу:

Ја ћебе да штујем? Зашићо?

*Зар ме није сковало човеком
Свemoћno време
И вечни удес,
Господари и моји и ћвоји?*

*Ево ме где седим, сшварам људе
По својој слици,
Род мени раван,
Да ћрчи, да ћлаче,
Да ужива и да се радује,
И да се не осврће на ћебе,
Као ни ја!**

У то време је Гете стварао, замишљао и уобличавао, са снагом једног силног дрвета које тера одједаред на хиљадама места, јер му корен сиса земљу-мајку онолико дубоко и широко колико хоће. Па ипак је драма *Прометеј* остала недовршена. Да ли за то што је Гете ~~ударил~~ у безизлазно? Није вероватно; излаза је могло бити бар толико колико за још два три чина драме треба да буде. Јер, Прометеј, иако бунтовник против богова, није бунтовник против света, ~~бн нису руки~~ по природи и законима, нити ~~расч~~очевачава људе и себе. Он, напротив, хоће да ради и ствара; воли земљу; поносан је и срећан са свега што има на земљи, иако зна за велике снаге на небу. Било је dakле из чега да се драма даље развија. Отиснуо ју је Гете можда зато што ~~се~~ ретко бујна импулсивност са којом ју је почeo радити, није могла потрајати. Или, што је можда још вероватније, спазио је Гете убрзо да његов Прометеј показује, ипак, разбор за обадве стране: критика и побуна против неба,

Зашао

* Из збирке лирских песама Гетеових, у преводу Г. В. Живојиновића.

*нада, као још неке из својих младих година:
Вијен, Салцбург, Нирнберг,*

а љубав за живот на земљи, али са знањем да тај живот није друго до једна појава оних горњих сила. Драма би дакле пре или после одала знаке да ће постати оно што ће бити позније драме Гетеове, а то Гете у оно време није желео.

Драма није довршена ~~никада~~, али Прометеј је остао у Гетеу, остао да с њим заједно зре, мисли и ради, и влада. Нарочито ово последње. Кроз чудесне, од саме светлости и нестраха саздане очи Гетеове, више је гледао и заповедао титан Прометеј него доктор Фауст. Неко је у некој књизи — у неком путопису из Шпаније — казао ванредне речи о Веласкесу, генијалном сликару, који је одједаред постављен за маршала: Филип IV није га поставио за маршала да га награди, него зато што се бојао његових очију. Чини нам се да се ово од речи до речи може применити на Гетеа и Карл-Августа и целу Немачку: од страха од прометејских очију Гетеових учинише га владарем и олимпијцем.

Прометеј у Гетеу је с њим заједно старио и седио, постајао све мекши према свету и боговима, а све тврђи према себи самом. Кад је Гете напунио шездесет и још коју, у време кад се видео опорављен пошто је лежао на смрт болестан, у време кад се одморио од тешког односа са Шилером — стао је једног дана очи у очи са некада младим, а сада, после четрдесет година, старим Прометејем, и узео да опет пише драмски спев, али сада не о Прометеју, него око Прометеја. Тада Прометеј сада није ни сам, ни један, ни мањното самосвестан; он има брата који је сушта његова противност, али који му је рођени брат. Није тада Прометеј сада ни ~~негдањи~~ титан над свим титанима; па се зато драмски спев и не зове његовим именом, него именом једним које је веза за оба брата, и за све људе, ~~чак~~ је Прометеј отац, ~~свих људи~~.

Првобитно се драмски спев звао *Пандорин** *шоврашак*, с тим да читаоца ~~спреми од прве речи~~ за главни смисао алегорије у песми, то јест: израз песникове вере да се кроз уметност и науку, ~~и~~ два највиша дometа генијалних људи, ~~и~~ Пандора увек поново враћа на земљу, а с њом идеали и лепота, а с овима спасење људског рода. ~~и~~ Гете је касније променио наслов спеву, и назвао га просто *Пандора*.

Као што у свему што је Гете писао има доживљеног, тако и у *Пандори*. Обично се спомиње само ~~ватра која је настала~~ ~~догадија~~

* Пандора је, у грчком миту, оличење оне која је добила све дарове; она је и симбол лепоте и идеала човечанских.

~~и јест, је га, али овој Јакуновској, који ће одесмо у висок пренудат.~~

од сусрета старог Гетеа са младом Мином Херцлиб. Једне вечери, у Јени, у кући књижара Фромана, ~~које је вечери~~ свирала и певала лепа усвојеница Фроманових, осамнаестогодишња Мина. Стари Гете се врло узбудио. Лепота и младост пробудише у њему брата Прометејева, Епиметеја, то јест чежњу за сновима и красотом. Учинило се Гетеу те вечери да већ поодавно живи у њему уз Прометеја и Прометејев чудни брат; да он, Гете, гаји нежне осећаје за ту Мину већ годинама, од дана кад ју је први пут видео, и да су се ти осећаји сад одали и појачали. Као толико пута у сличним случајевима, Гете је решио да пре-~~се~~чуке и опасности, решио да бежи од Фроманових и из Јене. За неких двадесетак дана затим, дакле за двадесетак дана кидања и одрицања кроз емоције и лепе замисли, написао је Гете оно што и колико има од дивног фрагмента *Пандора*, и написао је још и низ сонета, и започео роман.

Наравно да је у свему томе Мина Херцлиб само једна мала ватрица и илузија. Отуда ми мислим ~~обзором на~~ *Пандору*, о којој је овде реч — да су тај спев спремале године, и многе ватре и искуства. Сем другог и многог, сигурно и осећање Гетеово да оног младачког *Прометеја* треба на неки начин довршити, а сигурно и сећање на један нарочито важан и светао доживљај, када се Пандора вратила Гетеу да га кроз уметност спасе. Било је то онда кад се Гете, осетив да се његово генијално биће зарива беспомоћно у сув песак, кад се у дванаести час отргао с ланца тје фон Штајн, и отпутовао ~~у~~ Италију на дуже време. Писао је тада Гете о повратку Пандоре овим речима: „У овој самоћи од годину и по дана, нашао сам опет себе; како се нашао? као уметник“.

Два рођена брата, Прометеј и Епиметеј, две главне личности у алегоричном спеву *Пандоре*, то су две половине Гетеове душе, или две његове душе, како је он сам говорио. Прометеј је и сада, као и некада, представник делања, ~~и~~ сваковрсног и свакодневног, с тим да је свака активност предрад за стварање и уметност, и с тим да се сав карактер и вредност човека откривају најбоље у току и методи делања. Док разбирају ~~и~~ ковачку ватру, Прометеј говори:

Букшиње ёламен, јућром ўре звезда,
— — — — — објављује
Дан још ўре дана.

Епиметеј не ради; он чезне за стварима које су вечно благо духа; он је сањалица. Њему су у младости богови послали

А је је велика вадра и ми.

Пандору, јер ју је он и тако носио у својим сновима и илузијама. Док је живео с Пандором, ~~још је~~ ~~тако~~ порасле његове чежње за лепотама, ~~и~~ ~~тако~~ силне ~~остале~~ и пошто га је Пандора напустила. Епиметејеве су речи, између других:

Али, венац и цвешни свручци
Не задрже ми се. Све се расшвара.

Идем берући, и губим
Узабрано...

~~Ме~~ међутим, како писац овог дела није више Гете од двадесет и три године, над двема модулацијама, Прометеја и Епиметеја, стаје контрапункт високе синтезе обојега, а синтетичар није нико други до баш Прометеј; Прометеј који сада такође има много више година него у време кад је мислио да се може громити и одоле; он зато има сад стрпљења при погледу на природу свога брата, и, синтетишући њега и себе, каже:

Тријеши се мора, ~~и~~ кроз делање, ~~и~~ кроз неделање.

~~Зан~~ Епиметеј има две кћери. Једна од њих, Елпоре, која је нада, напустила је оца кад и мајка; ~~и~~ крај оца, који већ стари, остала је друга кћи, Епимелеја, која је меланхолична душа, и представља бригу. Епиметеј често сања Пандору, ону која га је научила на „слатку бајку о животу“. Јавља му се једном бела прилика, али то није Пандора него њена кћи Елпоре (Гете је у ту подобу наде ставио идеализацију Мине Херцлиб). Епиметеј, не знајући да то није Пандора, зове дивну прилику у загрљај, а Елпоре му одговара:

Нисам она што се шаћи може.

Још га пољуби у чело, и нестане. ~~и~~ Прометеј има сина Филероса, који је наследио од оца снагу акције, а од стрица смишао за лепоту. ~~и~~ Пет синтеза особина два брата, Прометеја и Епиметеја. Филерос заволи Епимелеју и узима је за жену. ~~и~~ Још један мотив за изједначење супротности. У неко време се Филеросу учини да има разлога за љубомору, гони и скоро убија жену. Прометеј брани ћерку свога брата против свога сина, због чега се огорчени Филерос баца у таласе. Епимелеја се баца у огањ због жалости за мужем. Али, ~~и~~ богови их спасу, јер тај брак треба да опстане.

Са спасењем двоје деце ~~и~~ два брата прекида се драмски спев. У заоставштини Гетеовој нађен је само план за остало, и појединачно израђени монологи, међу којима има ванредно

лепих. Пандора ~~има~~^{нада} да сиђе и донесе чувену Пандорину кутију са даровима људству. Из кутије ће изаћи фигуре науке и уметности, оно кроз чију снагу се човек чисти и спасава. Најзад Пандора, са подмлађеним Епиметејем, дини ~~ће се~~ у небо. Прометеј остаје на земљи, али њему, који је у време кад је Гете ~~било~~ четрдесет година мање говорио о боговима са презиром а о људима са охладашћу, њему је Гете сада предвидео један монолог пун мира и скепсе, мушки одрицања пред варљивошћу онога што људи стварају. У почетку драмског спева, Прометеј је славио ватру своје букиње која светли пре небесне зоре; а међу последњим редовима ~~довршеног~~ текста налази се монолог Еоне, богиње зоре, њене опроштајне речи Прометеју, познати и чуvenи стихови које је сам Гете толико ценио да је њима запечатио последњу свеску својих дела сабраних у четрдесет томова:

Збогом осћај, оче људи! А зајамши:
Шта да се жели, знаће ви доле;
 шта ће се даши, знају они горе.
 С великим њочињеше ви, шишани; али водиши
 ка вечно добром, вечно лейом,
 Дело је богова. Њима осћаваше да воде.

Стари Прометеј дакле није више оно што је био млади Прометеј. Али стари и млади Прометеј нису зато два Прометеја. Од савладаних и транспонованих снага младог Прометеја организоване су универсалне енергије старог Прометеја. Нека се нико не превари: није млади Прометеј био идеалист, него је стари Прометеј то. Савладавши бунтовника против виших сила и лакомисленог преценитеља свега земаљског; извршивши *destructio destructionis*, стари Прометеј је спремио победу Пандорину, спасење људи кроз идеале и лепоту. Други Прометеј није одрицање првог, него уметничка његова оплемењеност. Универсално биће се откинуло од „штофа“ живота; место личности, створен је симболичан тип. Све што би надчовек и сила у младом Прометеју морали у катастрофи изгубити, то је стари Прометеј дигао у идеал с помоћу „благог осећања одрицања“. То осећање је симбол за прави однос човека према недокучним вишним силама, сваког човека, ма се тај човек звао и Прометеј или Гете.

Стари Гете је постао једна од најсилнијих свести ~~заснована~~ ^{робскак-} времена, откад је људи. А стари Прометеј, некадашњи отимач ватре, постао је рођак јасне светlostи. Који размак, који пут

*Преграђене, пај високо преграђак Годи с довољна
јасни и рада!*

у висине, од времена кад је млади Прометеј поручивао боговима смешну и неразумљиву за космичне силе реч: нећу! — па до времена кад је Прометеј у Гетеу нашао прави однос према небу, и казао га у речма, скупим колико је скupo и прометејство: „Даде ми се да гледам тајанствену јасну светлост као највишу енергију, вечну, јединствену, нераздељиву“.

Младом Прометеју су богови били непријатељи; старом су били пријатељи. Ниједан човек, ниједан титан, није савладао божанско, ако се бацио у борбу, божанско је савладало њега.

Исидора Секулић

~~Највише досада ероса, онеј да -~~
~~жапешишаш коре осетији прољасај-~~
~~ши дукови: Клашон, Теше. Србаки икшод,~~
~~а штога ће је акој реду са још аварџија~~
~~дуне даји и озела највише вртуше~~
~~преврачења: ~~Буде маје десирне~~~~
 Ерфада пласе бескораке музиче
 и хедесну венч армонију